

У

абарону праўдзівай гісторыі Новагародка

Ігар МАРЗАЛЮК, доктар гістарычных навук, прафесар

Я ўважліва сачыў за палемікай, што разгарнулася пасля публікацыі ў часопісе «Беларуская думка» артыкула «Увекавечанне міфа» Юрыя Мікульскага, маладога беларускага гісторыка (№ 1 за 2013 год). Урэшце, пасля знаёмства з матэрыялам «Нужен ли Новогрудку памятник Миндовгу?» Аляксандра Грушы, кандыдата гістарычных навук, дацэнта («Беларуская думка», № 8 за 2013 год), вырашыў выказацца на гэты конт.

Перафразуючы Антуана дэ Сент-Экзюперы, зазначым, што мы адказныя за тых, каго навучылі. Юрый Мікульскі – мой вучань, якім я вельмі ганаруся. Так сталася, што яшчэ навучэнцам мінскай гімназіі ён прыйшоў да мяне. Прыйшоў шчырым «ліцвіністам», які ледзь не абагаўляў творы Міколы Ермаловіча. Давялося прыкласці шмат намаганняў для таго, каб малады чалавек пачаў сур'ёзна займацца крыніцазнаўствам, у першую чаргу летапісаннем, духоўнай культурай Беларусі перыядаў старажытнарускага і ВКЛ. І я рады, што плён ад гэтага ёсць, што мае парады ў пачатку навуковай кар'еры калегі не былі марнымі. Тэксты Юрыя Мікульскага, прысвечаныя вывучэнню «Пахвалы Вітаўта», – новае слова ў гісторыі даследавання гэтага летапіснага помніка. Пасля Міколы Улашчыка ніхто ў айчынай гістарыяграфіі падобных даследаванняў, дарэчы, не стварыў.

Цяпер наконт абвінавачанняў і прэтэнзій да маладога аўтара. Пачнём з ненавуковых. А. Груша чамусьці абвінавачвае калегу ў хамстве: «Обрушившись на «ліцвінских нацыяналістаў», «наших свядомых», «бела-

рускіх адраджэнцаў», які былі стваральнікам міфа о героическом образе Миндовга, он пришел к выводу о несостоятельности их доводов» [1, с. 96]. Я яшчэ раз перачытаў тэкст артыкула Мікульскага і хамства там так і не знайшоў. Аўтар абсалютна слушна канстатаваў, што разбудаваныя канцэпты аб Новагародку як сталіцы ВКЛ, месцы каранавання Міндоўга ды беларускім характары гэтай дзяржавы сталі вызначальнымі для гістарычнай ідэалогіі пазнякоўскага БНФ, а бібліяй такіх уяўленняў – аматарскія працы Міколы Ермаловіча. І што тут няпраўда? На жаль, Ю. Мікульскі не звярнуў увагі на тое, што ўсе гэтыя «новыя» канцэпты ўзніклі ажно ў XIX стагоддзі, у асяроддзі заходнярускіх гісторыкаў, адкуль і былі запазычаны ды разбудаваны яшчэ да М. Ермаловіча Я. Лёсікам, М. Шкялёнкам, Я. Станкевічам. А М. Ермаловіч паклікаў гэтыя прывіды да жыцця, папулярызаваў іх і ўзбагаціў новымі «адкрыццямі» – месцазнаходжаннем «сапраўднай» Літвы і нібыта меўшай месца заваёвай беларусамі літоўскіх зямель [2, с. 99; 3, с. 48–54].

Чым правініўся Яраслаў Мудры?

Не магу не ўтрымацца і ад каментавання наступнага выказвання А. Грушы: «Отмечу сразу, что в вопросе установки в Новогрудке памятника князю Миндовгу Институт истории НАН Беларуси не был безучастным. В 2012 году к нам поступили запросы: один из Администрации Президента Республики Беларусь – о возможности установки памятника Миндовгу, второй – из Новогрудского районного исполнительного

ПРА АЎТАРА

МАРЗАЛЮК Ігар Аляксандравіч.

Нарадзіўся ў 1968 годзе ў г.п. Краснаполле Магілёўскай вобласці.

У 1992 годзе скончыў Магілёўскі педагагічны ўніверсітэт (з 1997 года – Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. Куляшова), дзе і выкладае з 1996 года.

Доктар гістарычных навук (2003), прафесар (2011).

Член Савета Рэспублікі Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь 5-га склікання.

Аўтар шматлікіх навуковых манаграфій і артыкулаў.

Сфера інтарсаў: матэрыяльная і духоўная культура Магілёва і іншых гарадоў Беларусі эпохі феадалізму, аналіз этнаканфесіянальных і сацыякультурных стрэатапыў жыхароў сярэднявечнай Беларусі.

комитета – о целесообразности появления в городе памятника Ярославу Мудрому. На первый запрос Институт истории дал положительный ответ, на второй – отрицательный» [1, с. 96].

Я вельмі шкадую, што не чытаў тых адказаў, напісаных А. Грушам, не ведаю іх аргументацыю. Але мушу выказацца на гэты конт таксама. Наваградчына, як і ўсё Верхняе Панямонне, стала складнікам нашай этнічнай тэрыторыі ў выніку славянскай каланізацыі гэтага краю і асіміляцыі мясцовых балцкіх плямёнаў. Нагадаю шанюнаму аўтару, што, згодна з пісьмовымі і археалагічнымі крыніцамі, прасочваюцца дзве асноўныя хвалі славянскай каланізацыі Панямоння. Адна – у другой палове X – XI стагоддзі. У гэты час акрэслена вылучаюцца паўднёвыя (кіеўскія, валынскія) традыцыі – і ў домабудаўніцтве, і ў кераміцы прышлага славянскага насельніцтва. Выразна прасочваецца таксама прыток дрыгавічоў і крывічоў на гэтыя землі. Хваля гэта звязана з пачаткам палітычнага жыцця рэгіёна – паходамі [983, 1038, 1040 (1044)] Уладзіміра Святога і Яраслава Мудрага на яцвягаў і літву. Кульмінацыя той экспансіі прыпадае акурат на часы князя Яраслава Мудрага. Землі Верхняга Панямоння пры ім становяцца састаўной часткай Кіеўскай зямлі.

Балтам у часы Яраслава давялося біцца на два франты супраць усходнеславянскіх князёў – саюзнікаў дуумвіраў, суправіцеляў Кіеўскай Русі – Яраслава Мудрага і Брачыслава Полацкага, якія былі на той момант «за едін». Князь падзялілі сферу ўплыву на балцкіх землях – Яраслаў замацаваўся ў левабярэжным Панямонні, а Брачыслаў – у Падзвінні. Менавіта пры Яраславе Мудрым ды яго нашчадкаў у XI стагоддзі засноўваюцца важнейшыя гарады Верхняга Панямоння, у тым ліку і Навагарадак, і Гародня, і Ваўкавыск [4, с. 90–94; 5, с. 7–9].

Другая хваля славянскай каланізацыі ў краі звязана з XII стагоддзем. Ізноў славянскае насельніцтва ішло ў Верхняе Панямонне з поўдня, з Галіча і Валыні. А княствы панямонскія з гэтага часу і да пачатку літоўскай экспансіі былі складнікам Галіцка-Валынскай зямлі [5, с. 6].

Такім чынам, масавае з’яўленне ўсходнеславянскага насельніцтва ў рэгіёне, асновы цывілізацыйнасці, распаўсюджванне дзяржаўнай арганізацыі, узнікненне га-

◀ Вялікі князь Яраслаў Мудры. Мастак І.Я. Білібін, 1926 год

радоў, хрысціянізацыя і звязаная з ёй высокая кніжная культура і пісьменства прыйшлі сюды, у тым ліку і ў Навагарадак, у выніку знешнепалітычнай актыўнасці Яраслава Мудрага. Гэтыя падзеі ўрэшце і прадвызначылі этнічнае аблічча тэрыторыі, яе беларускі характар у будучым.

Нялішне будзе заўважыць, што Міндоўг у літоўскім гістарычным дыскурсе выглядае пачынальнікам рэканкісты: ён вярнуў спадчынныя землі Верхняга Панямоння ў склад Літвы, вырваў іх з рук усходнеславянскіх акупантаў [4, с. 149]. Напэўна, менавіта таму і адмовіў гісторык А. Груша беларусам у праве пабудаваць помнік Яраславу Мудраму ў Навагарадку. Відаць, паводле вердыкта гэтага вучонага, Міндоўг, непісьменны балцкі князь, які ў XIII стагоддзі захапіў хрысціянскі горад з унікальнай матэрыяльнай культурай, што паўстала ў выніку рупнай дзейнасці Яраслава і яго нашчадкаў, мае на гэта больш правоў...

Контраргументы ці сафізмы?

Пішучы з іроніяй аб «галоўных» (двукоссе А. Грушы) аргументах Ю. Мікульскага, шанюны аўтар чамусьці палічыў лішнім прывесці пераканаўчую ўласную аргумен-

тацыю. Не спаслаўшыся ні на крыніцы, ні на спецыялізаваныя даследаванні, А. Груша пры гэтым дазволіў сабе безапеляцыйна канстатаваць наступнае: «Положения о том, что Новгородок принял на княжение Миндовга и мирным путем вошел в состав Великого Княжества Литовского, являлся ядром его формирования и столицей и т.д., сформулированы в работах Н. Ермоловича и некоторых других исследователей. Ю. Микульский не совсем прав, утверждая, что эти положения в научных кругах никогда не принимались серьезно: например, о том, что Новгородок являлся столицей Миндовга, писали и иностранные ученые» [1, с. 96].

Скажыце, калі ласка, якія вучоныя так лічылі? Хто менавіта з акадэмічных даследчыкаў так пісаў? Ці можа пасада загадчыка аддзела гісторыі Беларусі сярэдніх вякоў і ранняга новага часу Інстытута гісторыі НАН Беларусі аўтаматычна вызваляе аўтара ад навуковай аргументацыі сваёй пазіцыі? А чытач мусіць браць такія пастулаты на веру?

Насамрэч у акадэмічнай гістарыяграфіі няма ніводнай навуковай грунтоўнай працы (ні айчынай, ні замежнай), дзе б быў даведзены факт сталічнасці Новагародка. Няма і ніводнай крыніцы XIII стагоддзя, якая б сведчыла пра мірнае ўваходжанне горада ў склад Літвы Міндоўга, як няма і ніякіх аўтэнтчных сведчанняў аб каранаванні Міндоўга ў гэтым заходнебеларускім горадзе [6, с. 8–23; 7]. А супрацьлеглыя сведчання на гэты конт ёсць, яны добра вядомыя даследчыкам. Канечне, можна і Папу Рымскага (што там нейкі Ю. Мікульскі) абвінаваціць у тым, што ён рэвізіяніст ды лье вадзі на млын «клясавых» ворагаў – «летувісаў» ды «маскалёў». Але што паробіш? 6 сакавіка 1255 года ў далёкім Неапалі Папа Аляксандр IV зацвердзіў каралю Міндоўгу права валодаць заваяванымі ім землямі каралеўства Русі: «...калі з твайго боку было даведзена нам, што ты, з нястомнай энергіяй змагаючыся супроць каралеўства Русі ды яго насельнікаў, падпарадкаваў сваёй уладзе некаторыя землі гэтага каралеўства, мы, з увагі на тое, што тваё валоданне згаданымі землямі дазваляе лёгка падпарадкаваць тваёй уладзе суседнія краі паганцаў і няверных ды здабыць іх для хрысціянскай веры, ласкава схіляемся да тваіх просьбаў і апостальскаю ўладаю зацвярджаем памянёныя

землі табе і тваім наступнікам, без шкоды для каталікоў» [8, с. 75–76].

Як вядома, улада Міндоўга на той момант распаўсюджвалася акурат на землі Верхняга Панямоння – састаўной часткі каралеўства Русі (Галіцка-Валынскай зямлі). Якія яшчэ могуць быць пытанні аб добраахвотным далучэнні, мірным уваходжанні ды на гэтае падобным?

Вельмі недвухсэнсоўна і некампліментарна аб «мірных» канцэптах узнікнення ВКЛ выказаўся і такі дасведчаны знаўца старабеларускай кніжнасці, чалавек, якога складана папракнуць у адсутнасці беларускага патрыятызму, доктар філалагічных навук, прафесар Мікалай Нікалаеў: «Літва Міндоўга» адчувае сваю сілу, але асцерагаецца Галіча... Мангольскае заваяванне 1237–1241 гг. зняло і гэты абмежавальнік. Ад гэтага часу нарастае колькасць літоўскіх нападаў на ўсе сумежныя рускія землі – веерам, ад Полацка да Брэста... суцэльна прагнілае Полацкае княства ператвараецца ў плацдарм, з якога літоўскія атрады ходзяць на Пскоў і Ноўгарад, Таржок і Цвер, дабіраючыся ледзь не да Яраслаўля. Гэта тое, што А. Краўцэвіч далікатна называе «традыцыйнай палітыкай мірных адносін з літоўцамі». Наконт мірных традыцый гл. «Слова пра паход Ігарава» пра князя Ізяслава Васількавіча, які «под чрылеными щиты на кроваве траве притрепан литовскими мечи» [9, с. 25–27].

Такім чынам, спасылка на крыніцы, навуковых аргументаў на карысць уласных пастулатаў А. Груша не прывёў, ды, здаецца, гэтага ён рабіць і не збіраўся.

Аб «сваіх» і «чужых»

А. Груша дэманструе элементарнае няведанне гістарычных рэалій Полацкай зямлі, а таксама крыніц, якія сведчаць аб гістарычнай і этнічнай тоеснасці прадстаўнікоў полацкага княжацкага дома, калі піша літаральна наступнае: «Для Ю. Микульского существует только одна историческая форма культурной идентичности белорусов – Русь IX–XIII веков, Русь «византийской цивилизации», Русь в широких географических и культурных границах – от Ладоги до Тмутаракани, которую он называет «нашей Русью». Но возникает вопрос. Неужели в этой Руси не существовали региональные интересы, выразившиеся

позже, в частности, в образовании суверенных или полусуверенных княжеств? Трудно поверить, что эти интересы не формировали дополнительные составляющие идентичности, делая ее более сложной. Много ли мы знаем, например, об идентичности жителей и князей Полоцкой земли? Эту землю в XII веке в летописях называли «Кривичи» (см. статью в Лаврентьевской летописи под 6635 г. от сотворения мира), а враждебность полоцких князей (или «кривичских» князей) ко всем другим руским князьям находила обоснование в известной легенде о Рогнеде, Изяславе и Владимире. В ней полоцких князей не относили даже к числу потомков Владимира Святославича – они были «Рогволожими внуками»! [1, с. 97].

Вельмі арыгінальнае прачытанне гісторыі Полацкай зямлі. Калі каго і можа яно пераканаць, дык хіба што дылетанта. Такое ўражанне, быццам прац [10; 11], прысвечаных гэтай праблеме, калега не ведае альбо свядома іх ігнаруе, што гонару яму не робіць.

Насуперак сцверджанням А. Грушы, ва ўсходнеславянскіх летапісах пастаянна падкрэсліваецца прыналежнасць полацкай княжацкай дынастыі, «Рагваложых унукаў», да роду Рурыкавічаў: « <...> В лето 6509(1001) Преставися Изяслав, отец Брячиславль, сын Володимирь. <...> В лето 6511(1003). Преставися Всеслав, сын Изяславль, внук Володимирь. <...> 1021 И прииде Бречислав, сын Изяславль, внук Володимирь, на Новгород <...> В лето 6552 (1044) <...> умре Брчислав, сын Изяславль, внук Володимирь, отец Всеславов, и Всеслав, сын его, седе на столе его» [12, с. 92–93, 103, 108]. Для ўкладальнікаў Кіева-Пячэрскага пацерыка таксама быў бясспрэчным той факт, што Полаччына – складнік Русі як канфесіянальнай агульнасці [13, с. 435]. Тое, што, прынамсі ў асяроддзі кіеўскага духавенства, прадстаўнікоў полацкага княжацкага дома лічылі «рускімі» (усходнеславянскімі) князямі, як і іншых Рурыкавічаў, сведчыць і створанае ў XII стагоддзі «Житіе и хождение Даниила Руския земли Игумена». Добра вядома, што Данііл паходзіў з Чарнігаўшчыны, яго мова насычана паўднёварускімі дыялектызмамі; потым ён стаў манахам Кіева-Пячэрскага манастыра і адтуль узышоў на ігуменства [14, с. 118–119]. Паказальна, што калі Данііл

ставіць «кандило» ў Ерусаліме за «рускіх» князёў, то называе сярод іх не толькі Святаполка Ізяславіча Кіеўскага, Уладзіміра Мамаха Пераяслаўскага, яго сына Мсціслава і Алега Святаславіча Чарнігаўскага, але і сыноў Усяслава Чарадзея: Глеба, Давыда і Барыса [15, с. 155; 16, с. 139, 155]. Гэты помнік быў добра вядомы і на Полаччыне. Да нашых дзён захаваліся беларускія спісы гэтай крыніцы. Яны цяпер знаходзяцца ў Варшаўскай нацыянальнай бібліятэцы ў рукапісе, які паходзіць з Полацкай Сафійскай бібліятэкі [17; 18, с. 37].

Скандынавы ў часы панавання Брачыслава Ізяславіча разглядалі Полацкую зямлю як частку Гардарыкі, хоць і падкрэслівалі асобнасць і важнае значэнне Полацка побач з двума іншымі важнейшымі ўсходнеславянскімі цэнтрамі: Кіевам і Ноўгарадам [19, с. 18]. З 1015 па 1020 год, як лічыць кіеўскі даследчык В. Ставіскі, Брачыслаў Ізяславіч разам са сваім дзядзькам Яраславам Мудрым былі суправіцелямі ўсіх зямель Кіеўскай Русі. Сваю ўладу дуумвіры ажыццяўлялі праз пасрэднікаў і гэтак званыя двары, самі ж знаходзіліся ў Полацку і Ноўгарадзе. З часам парытэт улады быў парушаны Яраславам, які захапіў у свае рукі Кіеў і Кіеўскую зямлю [20, с. 57–58; 21, с. 39–40]. Менавіта прэтэнзіямі Брачыслава на вярхоўную ўладу ў Кіеўскай Русі тлумачыў М. Доўнар-Запольскі і яго напад на Ноўгарад [22, с. 75]. Падобнае меркаванне абгрунтоўвае і расійскі даследчык В. Пятрухін [23, с. 58]. Надзвычай красамоўны таксама і факт удзелу маладога Усяслава Брачыславіча ў «агульнарускіх» справах: у паходзе ў 1060 годзе з іншымі ўсходнеславянскімі князямі на торкаў [22, с. 77]. Беларускі археолаг і гісторык Ю. Заяц вельмі пераканаўча паказаў: у аснове канфлікту паміж Усяславам Брачыславічам і Яраславічамі ляжалі прэтэнзіі полацкага князя на велікакняжацкі кіеўскі «стол» [24]. Паказальна, што аўтар «Слова пра паход Ігаравы» называе спадчынай Усяслава не толькі Полацкае княства, а ўсю Рускую зямлю: «Вы бо своими крамолами начыстє наводити поганья на землю Рускую, на жизнь Всеславлю» [25, с. 390]. Аб сваіх прэтэнзіях і праве на Кіеўскі стол у Полацку ніколі не забываліся [26]. Полацкія князі добра памяталі: яны не толькі Рагваладавічы, але і Рурыкавічы. Іх геральдычныя знакі – яскравае таму пацвярджэнне [27, с. 23, 26; 28,

► Усяслаў Полацкі ў
цямніцы пад палатамі
кіеўскага князя.
Мастак Я. Драздовіч,
1923 год

с. 85–90, 95]. Аб тым, што полацкія князі не лічылі ўсіх астатніх Рурыкавічаў абсалютна чужымі для сябе, сведчыць таксама факт распаўсюджвання на Полаччыне культу Барыса і Глеба. Шырока вядомыя факты скарыстання імёнаў гэтых святых у імяслове полацкай дынастыі. Двое сыноў славутага Усяслава Брачыславіча таксама насілі іх імёны. Пацверджанні папулярнасці культу Барыса і Глеба знаходзім і ў металапластыцы, і ў фрэскавых роспісах храмаў Полацкай зямлі. Вельмі паказальны ў гэтым сэнсе роспіс Пятніцкай царквы ў Бельчыцах, дзе выявы Барыса і Глеба размешчаны на найбольш відных і шанаваных у храме месцах – перадалтарнай сцяне [29, с. 40].

Кіеўскае духавенства, Кіева-Пячэрскай манастыршчодра адорвалі і апекавалі такія «сепаратысты», як Усяслаў Брачыславіч (Чарадзеі) і яго сын Глеб Менскі. Усяслава падтрымліваў «бацька рускага манаства» Антоній Пячэрскай. А чаго варты толькі ахвяры на Кіева-Пячэрскаю лаўру Глеба Менскага – зацятага антаганіста вялікага князя кіеўскага. Ён, дарэчы, ахвяраваў каласальную суму грошай – 600 грыўняў срэбрам і 50 грыўняў золатам у самым пачатку XII стагоддзя ў сувязі з будаўніцтвам новай манастырскай трапезнай. Прычынай такой вялікай фінансавай ахвяры Глеба, як лічыць Ю. Артамонаў, магла стаць смерць яго бацькі і пахаванне гэтага легендарнага ўладара Полацкай зямлі ў Успенскім сабо-

ры Кіева-Пячэрскай лаўры. Там жа, праз 17 гадоў, быў пахаваны і сам Глеб [30].

Нагадаю, што хрысціянізацыя і канфесіянальная самаідэнтыфікацыя на яе базе замацавалі ў якасці саманазвы насельніцтва Беларусі этнаканфесіём «Русь». З пачатку XIII стагоддзя гэты тэрмін пастаянна сустракаецца ў крыніцах, створаных на тэрыторыі Полацкай і Смаленскай зямель. У дамоўе Смаленска з Рыгай 1229 года тэрмін «Русь» і вытворныя ад яго паняцці «русын», «русские» купцы, «Руская» зямля выкарыстоўваюцца мясцовым насельніцтвам як уласны этнаканфесіём: «Тая правда Латиньскому вѣзяти у Рускои земли у волости князя Смоленского и у Полотьского князя волости и у Витебского князя волости» [31, с. 69]. Дамова 1263 года паміж Ордэнам і Полацкім княствам дазваляе гаварыць аб аналагічнай самаідэнтыфікацыі сацыяльных вярхоў насельніцтва Полаччыны: «Што Руская земля словеть Полочкая, от тое земли местерю и брати его отсупити» [32, с. 35].

Вельмі паказальная і тэрміналогія «Хронікі Лівоніі» Генрых Латвійскага. Калі храніст піша пра «хитрасць літоўцаў ці ілжывае крывадушша русінаў» [33, с. 69], то пад апошнімі ён разумее палачанаў. Апавядаючы пра накіраванне ў 1210 годзе пасольства ў Полацк, Генрых адзначае, што яно ідзе ў «Русію» [33, с. 121–122]. Полацкі князь Уладзімір, вяртаючыся ў сваю сталіцу, вяртаецца ў «Русію» [33, с. 150–151]. Прычым тэрмін «рускі», «русін» выкарыстоўваецца ім, безумоўна, у якасці этноніма. Той жа князь Уладзімір, рыхтуючыся да паходу на Рыгу, пасылаў у «Русію і Літву і склікаў вялікае войска з рускіх і літоўцаў» [33, с. 167]. Для храніста «Русія» – гэта таксама і землі суздальскія, і наўгародцы, і пскавічы. Насельніцтва гэтых зямель – русіны [33, с. 219].

У змешчаным у *Notitia Episcopatuvi* і датаваным 1170–1179 гадамі спісе «рускіх» епіскапстваў XII стагоддзя, якія былі падпарадкаваны мітрапаліту Русі, на чацвёртым месцы пазначана і полацкая кафедра [34, с. 39]. У Полацкай зямлі, як і ў іншых усходнеславянскіх княствах, пры вырашэнні пытанняў, звязаных з сям’ёй і шлюбам, у царкоўным судзе шырока скарыстоўвалі «Статут князя Яраслава». Менавіта з полацкай архіепіскапскай кафедрай звязана таксама кадыфікацыя ды стварэнне ў пачатку XV стагоддзя адаптаванага да тагачасных

рэалій жыцця праваслаўнага насельніцтва ВКЛ зборніка «Архангельскага тыпу» і змешчанага ў ім асноўнага звода «Статута Яраслава» [35, с. 219]. Пры вывучэнні гандлёвых дамоваў Полацка XIII–XIV стагоддзяў з Рыгай кідаецца ў вочы такі факт: у Полацкай зямлі скарыстоўваліся для пакарання за крымінальныя злачынствы нормы «Рускай Праўды». На гэтую акалічнасць, дарэчы, у свой час звярнуў увагу і М. Грушэўскі [36, с. 103]. Пра скарыстанне нормаў «Рускай Праўды» на тэрыторыі Беларусі пісаў і Яўхім Карскі [37, с. 515].

Калі пагадзіцца з А. Чарняцовым, а ён лічыць, што Радзівілаўскі летапісны звод быў укладзены ў Полацку [38], то можам меркаваць і аб тым, якая гістарычная спадчына ўспрымалася як «свая» палачанамі ў XV стагоддзі. Нягледзячы на прыпіскі, якія акцэнтуюць увагу на падзеях у Полацку (упамінанне ў летапісе «полочан», услаўленне вечавых парадкаў у шэрагу ўсходнеславянскіх гарадоў, у тым ліку і ў Полацку, успамін аб якім у адпаведным месцы Лаўрэнцьеўскага летапісу адсутнічае), полацкая гісторыя разглядаецца ў агульным усходнеславянскім кантэксце. Што ўжо казаць аб насельніках іншых зямель Беларусі, якія ўваходзілі ў склад Смаленскага, Чарнігава-Северскага, Тураўскага і Галіцка-Валынскага княстваў ды былі непарыўна звязаны з пачатымі ў Кіеве традыцыямі дзяржаўнасці, канфесійнай і гістарычнай самаідэнтыфікацыі?

За што нам дзячыць Міндоўгу?

Дазволім сабе яшчэ адну цытату з артыкула А. Грушы, якая ў мяне асабіста выклікала здзіўленне. «Ю. Микульский избрал слишком узкое поле для размышлений. Почему в качестве доводов возведения памятника Миндовгу в Новогрудке должны служить только приведенные им? Неужели других доводов нет? Ведь именно при Миндовге в состав нового государства – Великого Княжества Литовского вошли белорусские земли и были заложены основы не просто этнического, а многоэтнического государства, в котором достижения средневековой белорусской культуры без преувеличения достигли своего апогея. Это, в частности, выразилось в появлении белорусских летописей XVI–XVII веков, на которые Ю. Микульский ссылается как на хранителей исто-

рической памяти белорусов. Разве в самом этом факте нет ничего достойного для истории Беларуси?» [1, с. 97].

У дадзеным выпадку сама меней некалькі недакладнасцей. Ну, па-першае, беларускія землі яшчэ доўга пасля Міндоўга не будуць поўнаасцю ўваходзіць у склад ВКЛ. Па-другое, пра што гаворка, калі яна вядзецца пра шматэтнічную дзяржаву пры гэтым князі? Хіба хтосьці даказаў, што пры Міндоўгу хоць нешта залежала ад волі мясцовых эліт, што яны вызначалі хоць штосьці ў палітычным жыцці? Ніхто нічога падобнага не давеў.

Далей. Ні я, ні мой вучань не адмаўляем таго факта, што ў другой палове XV – пачатку XVI стагоддзя ВКЛ стала «свайей» дзяржавай і для нашых продкаў – русінаў [39]. Але каб гэта ажыццявілася, спатрэбілася некалькі стагоддзяў барацьбы праваслаўнай знаці за ўласныя правы. Палітычная дамінацыя літоўскай знаці ў XIV – сярэдзіне XV стагоддзя – бясспрэчны факт. Ды і пазней аб поўнай роўнасці гэтых знакаў казаць цяжкавата.

Наконт росквіту культуры і летапісаў. Не ўсе тыя летапісы нашы. Большасць з іх і па ідэалогіі, і па канцэптуальнай зададзенасці – літоўскія. Прычым менавіта літоўскія, у сучасным этнічным сэнсе гэтага слова. Толькі што на старабеларускай мове напісаны. Дзіўна, што А. Груша забыўся, як па замове і з падачы Альбрахта Гаштольда стваралася цалкам фальсіфікаваная версія далітоўскай гісторыі сучасных зямель Беларусі. Полацкія князі мусілі быць сцёртымі з калектыўнай памяці беларускіх падданных літоўскіх князёў менавіта як прадстаўнікі самастойнай усходнеславянскай дынастыі. Усе іх подзвігі і здзяйсненні цяпер прыпісваліся міфічным літоўскім князям: яны абвяшчаліся культурнымі дэміургамі ў піку традыцыйным уяўленням, характэрным для тэкстаў усходнеславянскіх і польскіх летапісаў ды хронік, дзе літоўцы паказваліся як некультурныя варвары, адвечныя даннікі Русі і Польшчы, якія толькі ў выніку мангола-татарскага нашэсця захапілі землі сваіх колішніх русінскіх уладароў [2, с. 292–315; 40].

Такім чынам, у нібыта «нашых» летапісах, па замове літоўскай палітычнай эліты, у нас адбіралася ўласная гісторыя, мы мусілі быць пазбаўлены ўласнай традыцыі, уласнай гістарычнай памяці.

Аб наступствах «літвінскіх» гульніа

Уся гэтая гульня ў Літву-Беларусь мае вельмі непрыемны палітыканскі пах. Як вы будзеце рэагаваць на сцверджанні аб тым, што Філіп Македонскі, яго сын Аляксандр Вялікі ды філосаф Арыстоцель – славяне? Напэўна, вам стане смешна. Але крый вас бог пасміхнуцца з гэтага ў славянскай Македоніі! Там падобныя «канцэпты» для большасці – сімвал веры. А грэкі, аказваецца, зладзеі, якія ўкралі ў македонскіх славян назву іх дзяржавы і іх герояў! Нічога не нагадвае?

Тое ж самае робім і мы. Прынамсі, тыя з нас, хто беспардонна хлусіць аб «праўдзівай» Літве-Беларусі, у якой «летувісы» ўкралі яе «спрадвечную» назву і яе «спрадвечных» князёў герояў, якія былі, аказваецца, славянамі – «ліцвінамі-беларусамі». Падобныя «праўды» прыводзяць толькі да аднаго – да канфліктаў на міждзяржаўнай глебе, да недаверу і тыражавання ўзаемных крыўдаў. Нагадаю даўнюю беларускую мудрасць – «Не бярэ чужога і не бойся нікога».

У літоўскім грамадстве ўвогуле скла-лася ўражанне, што большасць беларускіх гісторыкаў – літвіністы, што падобныя схем-ы зусім не проста так з'яўляюцца, што гэ-та закамфляваныя дзяржаўныя прэтэнзіі Беларусі да Літоўскай Рэспублікі. Узвядзен-не ж помнікаў героям літоўскай гісторыі – Міндоўгу і Вітаўту, паказ іх беларускімі нацыянальнымі героямі стварае ў літоў-скай палітычнай эліты ўстойлівае перака-нанне, быццам бы Беларусь прэтэндуе на ўсю спадчыну ВКЛ, дзеля гэтага ствараючы і пашыраючы фальсіфікаваныя канцэпты гісторыі ў масавай свядомасці сваіх гра-мадзян.

Гледзячы на пэўныя пастаноўкі, фільмы і кнігі, якія выдаюцца за дзяржаўны кошт, сапраўды складаецца ўражанне, што асоб-ныя чыноўнікі ад культуры і выдаўцы абралі для сябе ў якасці адзінай гістарычнай праўды пра Беларусь канцэпты М. Ермаловіча і З. Пазьняка. Калі гэта не так, то варта было б прыпыніць фінансаванне ўсялякай пара-навуковай ахінеі за кошт беларускай дзяр-жавы. Бо гэта і праблема інфармацыйнай бяспекі, і праблема, якая перашкаджае на-

ЛІТАРАТУРА

1. Груша, А. Нужен ли Новогрудку памятник Миндовгу? / А. Груша // Беларуская думка. – № 8. – 2013. – С. 96–103.
2. Латышонак, А. Нацыянальнасць – Беларус / А. Латышонак. – Беласток–Вільня: Беларускае гістарычнае таварыства, 2009. – 558 с.
3. Марзалюк, І. Міфы «Адраджэнскай» гістарыяграфіі Беларусі / І. Марзалюк. – Марілёў: МДУ імя А. Куляшова, 2009. – 144 с.
4. Кибинь, А.С. От Ятвязи до Литвы: политические и социокультурные трансформации в бассейне Верхнего Немана в X–XIII веках / А.С. Кибинь. – М.: Квадрига, 2012. – 269 с.
5. Піаварчык, С. Беларускае Панямонне ў раннім сярэднявеччы (X – XIII стст.) / С. Піаварчык // *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. – 1996. – № 6. – С. 5–21.
6. Дзярновіч, А. Фрэскі гісторыі: артыкулы і эсэ па гісторыі і цывілізацыі Беларусі і Цэнтральна-Усходняй Еўропы / А. Дзярновіч. – Мінск: Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы, 2011. – 244 с.
7. Темушев, С.Н. Литва и Русь: трансформация взаимоотношений от даннической зависимости к внешней экспансии (историография проблемы) / С. Н. Темушев // *Studia Historica Europae Orientalis* = Исследования по истории Восточной Европы: науч. сб. – Минск: РИВШ, 2010. – Вып. 3. – С. 49–72.
8. Міндаў, кароль Літовіі, у дакумэнтах і сьведчаньнях = *Mindowe, rex Lithowiae, in litteris et testimoniis* / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі; укл. А. Жлутка. – Мінск, 2005. – 136 с.
9. Нікалаеў, М.В. Гісторыя беларускай кнігі: у 2 т. – Т. 1: Кніжная культура Вялікага Княства Літоўскага / М.В. Нікалаеў [пад агул. рэд. М.В. Нікалаева; навук. рэд.: В.В. Антонаў, А.І. Мальдзіс]. – Мінск: Бел. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2009. – 423 с.
10. Марзалюк, І.А. Людзі даўняй Беларусі: этнаканфесійныя і сацыякультурныя стэрэатыпы (X–XVII стст.) / І.А. Марзалюк. – Марілёў: МДУ імя А. Куляшова, 2003. – 322 с.
11. Плахій, С. Рускі Вавілон. Дамадэрныя ідэнтычнасці ў Расіі, Украіне і Беларусі / С. Плахій; пер. з англ. мовы С. Петрыкевіч; рэд. П. Рудкоўскі. – Беласток: Беларускае гістарычнае таварыства; Вільня: Інстытут беларусістыкі, 2012. – 300 с.
12. Радзівіловская летопись: Текст. Исследование. Описание миниатюр / Отв. ред. М.В. Кукушкина. – СПб.: Глагол; М.: Искусство, 1994. – Кн. 1–2.
13. Киево-Печерский патерик / Подг. текста, перевод и ком. Л.А. Дмитриева // *Повести Древней Руси XI–XII веков*. – Л.: Лениздат, 1983. – С. 428–523, 568–572.
14. Рыбаков, Б.А. Древняя Русь. Сказания. Былины. Летописи / Б.А. Рыбаков. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 361 с.
15. Вeneветинов, М.А. Хождение игумена Даниила в Святую землю в начале 12 ст. / М.А. Вeneветинов // *Летопись занятий Археографической комиссии за 1876–1877 гг.* – СПб., 1884. – Вып. 7. – С. 1–138.
16. Путешествие игумена Даниила по Святой земле в начале XII в. (1113–1115) / Изд. Археогр. ком., под ред. А.С. Норова. – СПб., 1864. – 444 с.
17. Шапов, Я.Н. Библиотека Полоцкого Софийского собора и библиотека Академии Замойской / Я.Н. Шапов // *Культурные связи народов Восточной Европы в 16 в. Проблемы взаимоотношений Польши, России, Украины, Белоруссии и Литвы в эпоху Возрождения*. – М., 1976. – С. 262–282.
18. Саверчанка, І. Aurea mediokritas. Кніжна-пісьмовая культура Беларусі: Адраджэнне і ранняя барока / І. Саверчанка. – Мінск: Тэхналогія, 1998. – 319 с.
19. Джаксон, Т.Н. Исландские королевские саги о Восточной Европе (середина XI – середина XIII в.): тексты, перевод, комментарий / Т.Н. Джаксон. – М.: Научно-издат. центр «Ладомир», 2000. – 368 с.
20. Ставиский, В.И. Полоцкие князья в системе организации власти над русской землей в XI в. / В.И. Ставиский // *История и археология Полоцка и Полоцкого земли: материалы конференции, посвященной 1125-летию Полоцка*. – Полоцк, 1987. – С. 57–58.

шым добрасуседскім адносінам з Літвой. Літоўскі міф беларускай гістарыяграфіі сёння адыгрывае надзвычай дэструктыўную, разбуральную для грамадскай свядомасці ролю, фарміруе адначасна і комплекс нацыянальнай мізэрнасці, і прагу да рэваншу, «праведны гнеў» да «зладзеяў»-літоўцаў, якія нібыта «ўкралі» ў нас і «нашу» саманазву, і «нашу» дзяржаўнасць, і «нашы» этнічныя тэрыторыі.

Які помнік патрэбны Наваградку?

Я глыбока перакананы: беларуская дзяржава не павінна ініцыяваць будаўніцтва помніку Міндоўгу ў Наваградку. Па-першае, няма ніякіх падстаў лічыць, што ён тут княжыў, тым больш, што быў тут каранаваны. Не кажу ўжо пра тое, што Міндоўг, як і, дарэчы, Вітаўт, даўно сталі галоўнымі сімваламі гістарычнай тоеснасці Літвы. Яны сімвалізуюць для літоўскага грамадства заходнееўрапейскі выбар Літвы, яе шлях у заходнюю цывілізацыю, у лацінскую Еўропу. Міндоўг – першы і апошні каталіцкі кароль

Літвы. Такім чынам, ён задаў накірунак таго шляху, які пры Вітаўту прывёў Літву ў лацінскую Еўропу. Міндоўг, вобразна кажучы, падаў заяўку, а Вітаўт выпісаў літоўцам еўрапейскі пашпарт, зрабіў Літву легітымнай у вачах Рыма і ўсёй Еўропы каталіцкай дзяржавай. У тым ліку і праз наданне Гарадзельскага прывілея толькі «сапраўдным» хрысціянам – каталікам-літоўцам. Толькі пры чым тут мы?

«Наш» князь, на якога ў Літве ніхто прэтэндаваць не будзе – сапраўдны наваградскі князь літоўскай дынастыі – Войшалк-Лаўрыш. Я б увогуле зрабіў скульптурную кампазіцыю, дзе б знайшлося месца і Яраславу Мудраму, і Ізяславу Наваградскаму, і Войшалку – людзям адной культурнай традыцыі, веры і цывілізацыі. І самае галоўнае – іх у нас ніхто не ўкрадзе. І ніхто не скажа: беларусы крадуць чужую гісторыю, таму што сваёй не маюць. Бо і Вера Хрыстова, і кніга, і дзяржаўнасць, і гарадская культура – усё гэта на нашыя землі прыйшло на некалькі стагоддзяў раней за ўзнікненне дзяржаўнасці ў Літве. І гэтым мы можам па праву ганарыцца. ■

21. Тарасаў, С.В. Полацкае княства ў XI ст. (Станаўленне і барацьба за дзяржаўную незалежнасць) / С.В. Тарасаў // Старонкі гісторыі Беларусі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – С. 37–47.
22. Довнар-Запольскі, М. Очерк истории кривичской и дреговичской земель до конца XI столетия / М. Довнар-Запольскі. – Киев, 1891. – 183 с.
23. Петрухин, В.Я. Начало этнокультурной истории Руси IX–XI веков / В.Я. Петрухин. – Смоленск: Русич; М.: Гнозис, 1995. – 317 с.
24. Заяц, Ю. Полоцкий князь Всеслав и Ярославичи в 1065–1066 гг.: от Пскова до Белгорода / Ю. Заяц // Гістарычна-археалагічны зборнік. – Мінск, 1994. – № 4. – С. 91–93.
25. Слово о полку Игореве: древнерусский текст / подгот. Д.С. Лихачева // Повести Древней Руси XI–XII века. – Л.: Лениздат, 1983. – С. 378–394.
26. Заяц, Ю.А. Полоцкий княжеский дом: правовой аспект взаимоотношений князей Полоцкого и Киевского домов (985–1129 гг.) / Ю.А. Заяц // Матэрыялы па археалогіі Беларусі [наук. зб.]. – Вып. 24: Даследаванне сярэднявечных старажытнасцей Цэнтральнай Беларусі (памяці Ю.А. Заяца). – Мінск, 2013. – С. 18–21.
27. Белецкий, С.В. О знаках на роговом кистене из Минска / С.В. Белецкий // Славяне и их соседи: Археология, нумизматика, этнология. – Минск, 1998. – С. 20–26.
28. Белецкий, С.В. Знаки Рюриковичей. Часть первая: X–XI вв. / С.В. Белецкий // Исследования и музеефикация древностей Северо-Запада. – СПб., 2000. – Вып. 2.
29. Селицкий, А.А. Живопись Полоцкой земли XI–XII вв. / А.А. Селицкий. – Минск: Навука і тэхніка, 1992. – 176 с.
30. Артамонов, Ю.А. Князь полоцкие – «великий милосердник великой лавры Печерской» / Ю.А. Артамонов // Ad fontem = У источника: сб. ст. в честь С.М. Каштанова. – М., 2005. – С. 176–182.
31. Договор Смоленска с Ригой и Готским берегом, 1229 г. // Памятники русско-

- го права. Вып. 2: Памятники права феодально-раздробленной Руси. XII–XV вв. / Сост. А.А. Зимин; под ред. С.В. Юшкова. – М.: Госюриздат, 1953. – С. 54–71.
32. Полоцкие грамоты XIII – начала XVI вв. Вып. I / Сост. А.Л. Хорошкевич. – М.: Институт истории СССР, 1977. – 228 с.
33. Генрих Латвийский. Хроника Ливонии / Генрих Латвийский; введение, перевод и комментарии С.А. Аннинского. – 2-е изд. – М.-Л., 1938. – 608 с.
34. Poppe, A. Państwo i kościół na Rusi w XI wieku / A. Poppe. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968. – 258 s.
35. Щапов, Я.Н. Княжеские уставы и церковь в Древней Руси XI–XIV вв. / Я.Н. Щапов. – М.: Наука, 1972. – 340 с.
36. Грушевський, М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – Київ – Львів, 1913. – 481 с.
37. Правда Русская: Тексты. – Т. 1 / Сост.: Г.Л. Гейерманс, Г.Е. Кочин, Н.Ф. Лавров, В.П. Любимов, М.Н. Тихомиров; под ред. Б.Д. Грекова. – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1940. – 505 с.
38. Чарнецов, А. Радзивилловская летопись / А. Чарнецов // Свіцязь; сост. Л.А. Казыро. – Мінск, 1989. – С. 139–147.
39. Мікульскі, Ю.М. Грунвальдская бітва 1410 г. ў старабеларускай традыцыі / Ю.М. Мікульскі // Вялікае княства Літоўскае і яго суседзі ў XIV–XV стст.: саперніцтва, супрацоўніцтва, урокі: Да 600-годдзя Грунвальдскай бітвы: матэрыялы Міжнар. навуц. канферэнцыі (Гродна, 8–9 ліп. 2010 г.) / Нац. акад. навуц Беларусі, Ін-т гісторыі; Гродзенскі дзярж. ун-т імя Я. Купалы; уклад.: А.І. Груша, С.В. Марозава; рэдкал. А.А. Каваленя [і інш.]. – Мінск: Беларуская навука, 2011. – С. 111–113.
40. Заяц, Ю.А. История белорусских земель X – первой половины XIII в. в отображении летописей и хроник Великого княжества Литовского / Ю.А. Заяц // Гістарычна-археалагічны зборнік / Ін-т гісторыі НАН Беларусі. – Мінск, 1997. – № 12. – С. 85–91.